

Kas voorustel on kaasaaja
bioeetikas piisavalt ruumi?

Andres Soosaar

Bioeetika määratlemisest

- Bioeetika termin võeti kasutusele USA-s 1970te alguses
- Praegu on bioeetikast saanud katusmõiste, mis sisaldab mitmeid bioloogia ja meditsiiniga seotud eetika valdkondi, millest olulisimad näikse olevat kliiniline eetika ja biomeditsiiniliste uurimistöö eetika
- Käesolevas ettekandeks nimetatakse bioeetika tegevusareaali biomeditsiiniks.

Bioeetika tüüpsituatsioonid

Bioeetika räägib kaasa kogu inimkäitumise suhteliselt väikeses sektoris ja piirdub teatud professionaalsete tegevustega, kus tavainimene reeglina viibib vaid ajutiselt:

- Meediku-patsiendi suhe

Peaesmärk on patsiendi tervisliku olukorra parandamine. Tervis tulemusena on õige subjektiivne isikust lähtuv olukord.

- Teadlase-uuritava suhe

Peaesmärk on uus biomeditsiiniline teadmine. Kliinilistes uuringutes tuleb küllalt sageli ette, et arsti ja uurija rollid on ühendatud. Uuringu tulemuseks on märksa objektiivsema iseloomuga teadmine.

Biomeditsiini enda arengujooned

- Biomeditsiinilise maailmapildi intensiivne komplitseerumine ning kitsa spetsialiseerumise möödapääsmatus;
- Järjest jõulisem sekkumine elusa eksistentsi erinevatesse tahkudesse (nt nii elu alguses kui lõpus), mis toob kaasa nii enneolematuid võimalusi kui ka raskesti aimatavaid tagajärgi;
- Biomeditsiini viimine turumajanduslikku keskkonda.

Bioeetika on tugevasti sotsiaalsest mõjutatud

- Ühiskonnad on tugevasti sekkunud mõlemat tüüpi bioeetika tüüpsituatsiooni, eriliselt torkab silma turu ja konkurentsi järjest kasvav roll nende realiseerimisel;
- Lühikese ajaga (~50 aastat) on loodud massiivne rahvuslike ja rahvusvaheliste deklaratsioonide ja konventsioonide kogum, mis väljendab mõnede sotsiaalsete institutsioonide positsiooni teatud küsimustes;
- Bioeetika on suuresti interdistsiplinaarne valdkond;
- Need positsioonid leiavad suhteliselt kergesti tee paragrahvidesse;
- Mõnikümmend aastat on töötanud erilised eetika organid, eetikakomiteed, mille mõju ja roll suureneb pidevalt.

Bioeetika olulisemad alusmõisted

- Inimese autonoomia
- Kasude-koormiste parima võimaliku suhte tagamine
- Õiglus

Ükski neist ei ole mingi absoluut, vaid on suuresti ühiskonnast sõltuvad, mistõttu vajavad pigem konkreetset teadmist kui ebamääraselt universaalset tundmist

Motiivid-teod-tagajärjed

- Küllalt tüüpiline funktsionalistlik lähenemine käitumisele indiviidi tasemel oleks järgmine:
sisend(id) → integreerimine → väljund(id)
- Moraali valdkonnas võiks see paista ehk kuidagi nii:
normid + olukord → olukorra hindamine + normide tundmine + hoiakud + otsustamine + tegu ise → tagajärjed
- Sootsium oleks selliste põhiahelate ja nende modifikatsioonide kogum.

Biomeditsiini teolisus

- Teolisuse aspekt on ilmne vaadeldavate suhete mõlemal poolel ja märkimisväärselt mõjukas, kuid reglementeerimine toimib just professionaali poolel;
- Teolisus on sageli ka millegi tegemisest loobumine või selle vältimine.
- Teolisuse puhul peetakse silmas nii normatiivset käskimist kui tagajärje sotsiaalsel hindamist;
- Teolisuse sotsiaalne kontroll näikse olevat vajalik ja paratamatu, sest tegude panused on biomeditsiini valdkonnas kõrged ja seotud ühiskonnaliikmete eksistentsi olulise mõjutamisega.

Teatud biomeditsiinitegude ülihoolikas reglementeerimine

- Järjest enam ja suurema innuga võetakse kasutusele standardiseeritud protseduure (SOP – standard operating procedure) biomeditsiinitegude hindamiseks.
- Väga tavaline hoiak on, et standardiseeritud käsitleusega tuleb alustada, kuid väga sageli sellega lõpebki bioeetiline hindamine.

Teatud biomeditsiinidegude ühiooolikas reglementeerimine

- Moodsa bioeetika universaalne autonoomia tagamise võte on informeeritud nõusolek.
- Värskemad uuringueetika dokumendid kipuvad informeeritud nõusoleku sisu üha täpsemalt fikseerima
- CIOMSi “International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subjects” V juhtnõör sisaldab 26 punkti selle kohta, millest kõigest tuleks uuritavat informeerida.

Esialgne kõhklus: Kas moodne bioeetika vajab üldse voorusi?

Minu enda positsioon oli pigem eitav ning selle põhjusteks vististi füsioloogiast tulenev regulatsioonikultus, mis saab hakkama ka ilma reguleeritava seesmise aktiivsusega ning raskused vooruse mõistest arusaamisel.

Vooruse määratlemisest

- Voorus kui personaalse moraalse kvaliteedi ilming
- Voorus(t)e määratlemine on olnud keeruline vastuoluline protsess.
- On olemas klassika, kus eristatakse vooruse ja vooruslikkuse erinevaid tahke, kuid see toimub ühe suure ja universaalse asja nimel (nt hea elu või õnn). See suur ja universaalne pidi inimesest tegema terviku.
- Praegusel ajal kipub nii inimene kui ka vooruslikkus fragmenteeruma.

Vooruse määratlemisest

Voorus on nii ühiskonna kui inimese poolt väärtustatud inimese kestvama iseloomuga vaimne hoiak, mis suunab inimese käitumist erinevates olukordades.

Autonoomia ja voorused

- Autonoomia loob üldse võimalused vooruslikkuseks
- Mida rohkem autonoomiat, seda olulisemaks saab vooruslikkus.
- Seega on ka vooruslikkus suuresti ühiskondlikest oludest tulenev.

Paradigma vahetus ja voorused

- Meditsiinieetika klassikaline periood evis küllalt ulatuslikku meediku autonoomiat, mida nüüd nimetatakse paternalismiks. Meediku vooruslikkus oli vastavate suhete stabiilsuse garandiks
- Moodne bioeetika taotleb patsiendi ja uuritava autonoomiat. Vastavate suhete stabiilsuse garandiks on sotsiaalsed normid bioeetika deklaratsioonis ja neid realiseerivates seadustes. Uurimistöo eetikas on keskseks saanud uuritava vooruslikkus, sest regulatsioonidest lähtuvalt oleks võimalik olukord, kus ükski inimene ei soovi osaleda enam üheski uuringus.

Bioeetika alusmõistetest

- Bioeetikas ei ole kuigi selget ja üldiselt aktsepteeritud mõistete taksonoomiat;
- Alusmõisteid nimetatakse mõnikord väärtusteks, viimase ajal sageli ka printsiipideks;
- Väga laia kõlapinda on leidnud Beauchampi ja Childressi 4 põhimõtet ehk “Georgetowni mantra”
- 2005. a. heaks kiidetud UNESCO “Universaalne bioeetika ja inimõiguste deklaratsioon” sisaldab vähemalt 15 üldist printsiipi.

Inimväärikusest

- Nn. euroopalik traditsioon bioeetikas rõhutab inimväärikuse tähtsust;
- Inimväärikus on pigem kvalitatiivne kui formaalselt kirjeldatav kategooria;
- Inimväärikus peaks kuuluma pigem vooruste hulka ja mõjutama teoks valmistumist ja sooritamist.

Kokkuvõte

Kui soovitakse inimene-inimene suhte jätkuvat domineerimist biomeditsiinis, siis on tarvilik ühiskondlike regulatsioonide hoolikas sobitamine läbi vooruste isikute eneste hoiakute ja positsioonidega.

Kokkuvõte

Voorustel näikse bioeetikas olema ruumi olema küll, kuid ühiskonnad loodavad sellele järjest vähem. Voorustele kuuluv ruum asub pigem pimedas või tolmuorra all ning tulemuseks on normatiivsuse võimas vohamine.

Kokkuvõte

Kas haridus kasvatab vooruslikkust ja väärtustab voorusi?

Põhimõtteliselt kindlasti, kui see sõltub siiski väga suuresti õpetuse eesmärkidest ja meetoditest. Kui eesmärgiks on pelgalt olemasolevate regulatsioonide lasu tutvustamine, siis on täiesti võimalik, et voorustele ei pruugi neist kasu sündida.